

Старжынская Н.С., Дубініна Дз. М.

Лінгвістыка дзіцячага маўлення

Вучэбны дапаможнік

У дапаможніку раскрываюцца асноўныя этапы і заканамернаці асваення дзіцем роднай мовы, кагнітыўныя і камунікатыўныя перадумовы пабудовы дзіцем ранняга і дашкольнага ўзросту ўласнай моўнай сістэмы, тыповыя адхіленні ад нормы ў маўленні беларуска- і рускамоўнага дзіцяці.

Прызначаны студэнтам факультэтаў дашкольнай адукацыі.

Рэцэнзенты: кандыдат педагагічных навук, дацэнт кафедры агульнай і дашкольнай педагогікі БДПУ Т.В. Манцэвіч;

Метадыст упраўлення дашкольнай адукацыі, гультні і цацкі НІА Бызгалава Г.М.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

ДЗІЦЯЧАЕ МАЎЛЕННЕ

Кароткі тэрміналагічны слоўнік

Актыўны слоўнік, **актывны слоўарь** – запас лексічных адзінак, якімі валодае той або іншы індывід і які выкарыстоўваецца ім пры прадукцыраванні маўлення (пар. *пасіўны слоўнік*).

Актуальнае чляненне сказа, **актуальное членение предложения** – камунікатыўнае чляненне, г. зн. чляненне, пры якім выдзяляюцца розныя па ступені актуальнасці (значнасці) часткі сказа: тэма (зыходная інфармацыя) і рэма (новая інфармацыя, звязаная з дадзенай тэмай). Асноўнымі сродкамі **А.ч.** з’яўляюцца інтанацыя і парадак слоў у сказе.

Учора (рэма) *мы былі на катке* (тэма). *Учора* (тэма) *мы былі на катке* (рэма).

Акустычныя характарыстыкі, **акустические характеристики** – характарыстыкі гукаў маўлення з пункту гледжання іх фізічнай прыроды.

Амафонія дзіцячая, **омофония детская** – супадзенне ў прадуктыўным маўленні дзіцяці гукавых абалонак двух або больш слоў як наступства недасканаласці яго артыкулятарных магчымасцей. Дзіця не можа вымавіць вялікай колькасці складоў і выкідвае некаторыя склады (*складовая элізія*), устараняе цяжкія спалучэнні зычных (*класцеры*), замяняе цяжкія для артыкуляцыі гукі больш лёгкімі і інш.

У маўленні Сашы М. ў 1 г. 4 мес. прысутнічалі наступныя амафоны (амонімы): *ДЕ* – дедушка, дерево, девочка, *ПУ* – капуста, пуговица, *КУ* – кушать, курица, *КО* – кофта, козочка, *ПА* – палка, лопатка, *МИ* – мишка, мыло, мышка.

Такое супадзенне мае месца толькі ў *актыўным*, але не ў *пасіўным* слоўніку. У *перцэптыўным* маўленні ўказаныя словы дзіцем звычайна адрозніваюцца.

Аморфнае слова, а м о р ф н о е с л о в о – слова, якое не валодае марфалагічнымі характарыстыкамі, што дазваляюць аднесці яго да пэўнай часціны мовы.

Бай-бай, куп-куп, бух (упаў), гам і да т.п.

Анамалія (моўная), а н о м а л и я (я з ы к о в а я) – замацаванае нормай адхіленне ад агульнага стандарту ў галіне форма-, словаўтварэння і да т.п., якое маецца ў мове.

Анаматапея, а н о м а т о п е я – *гукаперайманне*.

Антагенез маўленчы, о н т о г е н е з р е ч е в о й – засваенне мовы дзіцем (пар. *філагенез*).

Антрапонім, а н т р о п о н и м – слова, якое ўяўляе сабой уласнае найменне чалавека (імя, прозвішча, імя па бацьку, мянушка).

Апазіцыя моўная, о п п о з и ц и я я з ы к о в а я – супрацьпастаўленне дзвюх або болей моўных адзінак па пэўнай прыкмеце.

У фанетыцы супрацьпастаўляюцца галосныя і зычныя гукі (па спосабе ўтварэння), цвёрдыя і мяккія зычныя (па спосабе ўтварэння і акустычных прыкметах).

Артыкуляванне, а р т и к у л и р о в а н и е – кампанент маўленчай дзейнасці. Параджэнне гукавых адзінак мовы.

Артыкуляцыйныя характарыстыкі, а р т и к у л я ц и о н н ы е х а р а к т е р и с т и к и – характарыстыкі гукаў маўлення, звязаныя з органамі, якія ўдзельнічаюць у іх параджэнні, і тыпам дзеянняў, што выконваюцца гэтымі органамі.

Артыкуляцыя, а р т и к у л я ц и я - пэўнае становішча вымаўленчых органаў, якія забяспечваюць параджэнне данай фанемы.

Асемантычны, а с е м а н т и ч е с к и й – пазбаўлены значэння, семантычна пусты.

Асіміляцыя, а с с и м и л я ц и я - упадабленне аднаго гукі або склада іншаму ў межах фанетычнага слова.

Аўтарэхалялія, а в т о э х о л а л и я неўсвядомленае паўтарэнне ўласных гукі. Ажыццяўляецца дзіцем у дамаўленчы перыяд.

Білінгв (=біглот), б и л и н г в (=б и г л о т) – індывід, які валодае двума мовамі.

Білінгвізм (=двухмоўе), б и л и н г в и з м (д в у я з ы ч и е) – валоданне двума мовамі. **Б.** натуральны і штучны (як вынік навучання).

Вакалізацыя, в о к а л и з а ц и я – гукі, якія падае дзіця ў дамаўленчы перыяд. Могучь насіць як камунікатыўны, так і некамунікатыўны характар.

Вакалізм, в о к а л и з м - сістэма галосных гукі пэўнай мовы. **В.** націскны і ненаціскны (пар. *кансанантызм*).

Вербалізацыя, в е р б а л и з а ц и я – здзяйсненне інфармацыі ў выказванні на натуральнай мове.

Вербальны, в е р б а л ь н ы й – слоўны, моўны. Пар. вербальныя знакі ў адрозненні ад невербальных (жэстаў, мімікі, вакалізацый і інш.).

Вонкавае маўленне, в н е ш н я я р е ч ь – кампанент маўленняга дзеяння, вымаўленне выказвання ўголос (пар. *унутранае маўленне*).

Выраўніванне асновы, в ы р а в н и в а н и е о с н о в ы – характэрная для дзіцячага маўлення з’ява, сутнасць якой заключаецца ў тым, што дзіця пры змяненні слова або пры ўтварэнні аднаго слова ад другога імкнецца

захаваць гукавую тоеснасць асновы, устараняючы чаргаванні гукаў, перанос націска, нарашчванне ў аснове.

Галафраза, г о л о ф р а з а – аднаслоўнае выказванне дзіцяці, якое па сэнсе суадносіцца з цэлай сітуацыяй; ужываецца на самых ранніх этапах развіцця маўлення (канец першага – пачатак другога года жыцця). Большая частка слоў, што ўжываюцца дзіцем у гэты перыяд, уяўляюць сабой *анаматанеі*.

Аў-Аў – гэта і сабачка, і яе брэх, і сабачая будка, і сабачы ашэйнік і многае іншае, г.зн. усе сітуацыі, так або інакш звязаныя з сабакам.

Генералізацыя, г е г е р а л и з а ц и я – работа, якая выконваецца індывідам у працэсе засваення мовы, па сістэматызацыі моўных фактаў, выяўленні правілаў і заканамернасцей выкарыстання моўных адзінак.

Граматыка дзіцячая, г р а м м а т и к а д е т с к а я - механізм, які кіруе маўленчай дзейнасцю дзіцяці. Г.д. уяўляе сабой спрошчаную мадэль граматыкі нарматыўнай мовы: сукупнасць агульных правілаў пры адсутнасці забаронаў і абмежаванняў.

Граматычнасць, г р а м м а т и ч н о с т ь – 1. Адпаведнасць маўленчага факта дзеючай моўнай норме; 2. Характарыстыка маўлення, выказвання.

Гуканне, г у к а н и е – вакалізацыі, уласцівыя дзіцяці пачынаючы прыблізна з 4-х месяцаў. Уяўляюць сабой злучэнні пераважна кансанантных элементаў. Як і *гуленне*, сведчыць аб становішчы эмоцыяў дзіцяці.

Гуленне, г у л е н и е – вакалізацыі, якія з’яўляюцца ў дзіцяці ва ўзросце прыкладна 2 месяцаў. Г. - гукі, якія вымаўляюцца пры нейтральным становішчы маўленчых органаў і ўяўляюць сабой спалучэнне вакалічных і шумавых кампанентаў. (Адсутнічаюць у маўленні дарослых.)

А-аа, уу-у; э-у, бу-у.

Даграматычны этап развіцця маўлення, **дограмматычны этап развіцця рэчы** – этап маўленчага развіцця дзіцяці, калі маюцца ўжо першыя словы, якія функцыянуюць як складаючыя *галафраз* (1 г. 3 мес. – 1 г. 8 мес.) або пачатковых двух-трохслоўных выказванняў, але адсутнічаюць якія-небудзь марфалагічныя характарыстыкі даных слоў (1 г. 8 мес. – 1 г. 10 мес.). Для ўдакладнення значэння дзіця выкарыстоўвае жэсты, інтанацыю.

Баю ляля – калыхае ляльку. Папа яма капаць. (Папа яму копае.) *Мама ніська цітаць.* (Мама, кніжку пачытай.)

Даславесны (= давербальны, дамоўны), **дословесны** (= довербальны, доречевы) – этап камунікатыўнага развіцця дзіцяці (прыблізна да 1 г.), калі дзіця яшчэ не карыстаецца стандартнымі моўнымі знакамі пры прадудцыраванні маўлення і вельмі абмежавана карыстаецца некаторымі з іх пры ўспрыманні маўлення. (Напрыклад, *дзеці асабліва ўспрымальныя да прасадычнага ладу маўлення, паколькі менавіта прасодыка напамую звязана з эмацыянальна-экспрэсіўным аспектам маўлення, на які арыентуецца дзіця.*) У камунікатыўнай дзейнасці выкарыстоўваюцца так званыя *пратазнакі*, што складаюць так званую *пратамову*.

Двуслоўныя выказванні, **двухсловныя высказыванні** – выказванні дзіцяці на адной з ранніх стадый засваення маўлення. Адзіным граматычным кампанентам гэтых выказванняў з’яўляецца парадак слоў. Словы ўяўляюць сабой марфалагічна нерасчляненае цэлае (*аморфныя словы*).

Дыялог (палілог), **диалог** (полилог) – размова дзвюх (і болей) асоб. Істотнай характарыстыкай Д. з’яўляецца яго рэактыўны характар, наяўнасць простых, часам незавершаных сказаў, рэплік, якія дапаўняюцца мімікай, жэстамі, інтанацыяй, а таксама сітуацыяй.

Дэкадзіраванне, д е к о д и р о в а н и е – дабыванне адрасатам маўлення сэнсу з тэкста з дапамогай агульнага для размоўцы і адрасата маўлення коду мовы (пар. *кадзіраванне*).

Дэнатат, д е н о т а т – абазначаемы канкрэтны прадмет або з’ява, якія могуць іменавацца данай адзінкай (пар. *сігніфікат*).

Звужэнне значэння слова, с у ж е н и е з н а ч е н и я с л о в а – памяншэнне кола *дэнататаў*, з якімі суадносіцца слова індывіда, у параўнанні з тым колам *дэнататаў*, якія суадносяцца з ім у нарматыўнай мове, як наступства выключэння з яго семантыкі якога-небудзь кампанента (пар. *пашырэнне значэння слова*).

Волосы – *растительность на голове человека (только о прямых, не вьющихся волосах): К нам сегодня приходила тетя, играла на пианино и пела. Такая красивая: волос нет, одни кудри!*

Звышгенералізацыя, с в ы ш г е н е р а л и з а ц и я – абагульненне, робячы якое дзіця пераходзіць устаноўленыя для яго межы.

З. лексіка-семантычная – пашырэнне класа *дэнататаў* у параўнанні з тым, які існуе ў нарматыўнай мове.

Дзіця называе кісай і кошку, і балонку, і, можа быць, любую сабаку або ўвогуле ўсіх жывёлаў.

З. граматычная - распаўсюджванне дзеяння граматычнага правіла на тое кола моўных адзінак, якія дадзенаму правілу не падпарадкоўваюцца.

Знак моўны (вербальны), з н а к я з ы к о в о й (вербальны) – двухбаковая адзінка мовы, якая ўяўляе сабой адзінства мысліцельнага зместу і пэўнай паслядоўнасці гукаў.

Дзіця называе **кісай** і кошку, і балонку, і, можа быць, любую сабаку або ўвогуле ўсіх жывёлаў.

Знакавая сістэма, з н а к о в а я с и с т е м а – спосаб існавання знакаў. Сукупнасць знакаў, якія знаходзяцца паміж сабой у пэўных фармальных і функцыянальных адносінах.

Імітаванне (=імітацыя), и м и т и р о в а н и е (имитация) – паўтарэнне, узнаўленне адным носьбітам мовы маўленчай прадукцыі іншага.

Трэба адрозніваць розныя віды І.

І. як капіраванне камунікатыўных паводзін дарослага ў натуральных акалічнасцях (не каардынуецца дарослым). І. як адзін з прыёмаў навучання камунікатыўным паводзінам. (*Скажы дзеда, скажы ляля і да т.п.*)

І. жэстаў і сітуацый (“ладачкі”, “да пабачэння”). І. гукаперайманняў. І. фрагментаў маўлення.

І. неадкладная і адсрочаная. Дзіця часам адразу, а часам праз які-небудзь час паўтарае слова, цэлую фразу або частку фразы дарослага.

Імітацыі тэорыя, и м и т а ц и и т е о р и я – тэорыя, якая тлумачыць працэс засваення дзіцем мовы як вынік узнаўлення ім маўленчай прадукцыі дарослага.

Інверсія, и н в е р с и я – граматычна або семантычна матываванае змяненне звыкллага парадку членаў сказа.

Інавацыя, и н н о в а ц и я – маўленчы акт, не зафіксаваны ў агульным ужыванні. Дзіцячая І. – прадукт маўленчай дзейнасці адзіцяці. І. ў сферы ўспрымання і ў сферы прадудцыравання маўлення. І. формаўтваральныя, словаўтваральныя, лексіка-семантычныя, сінтаксічныя.

Інтэрферэнцыя, и н т е р ф е р е н ц и я – узаемадзеянне моўных сістэм у сітуацыі двухмоўя; І. міжмоўная праяўляецца ў фактах адхілення ад

сістэмы і нормаў другой (вывучаемай) мовы пад уплывам роднай (першай) мовы.

Кадзіраванне, к о д и р о в а н и е – пераўтварэнне ў працэсе маўленчай дзейнасці з дапамогай моўнага коду пэўнай інфармацыі ў тэкст. (Пар. *дэкадзіраванне*).

Калька, к а л ь к а – **К.** міжмоўная – утварэнне новага слова, фразеалагізма або новага значэння слова шляхам літаральнага перакладу іншамоўнай адзінкі. **К.** словаўтваральная, фразеалагічная, семантычная. “Дзіцячая” **К.** – утварэнне дзіцем новага слова, фразеалагізма або новага значэння слова шляхам капіравання сэнсу нарматыўнай адзінкі (або яе структурных састаўляючых).

Камунікатыўная дзейнасць, к о м м у н и к а т и в н а я д е я т е л ь н о с т ь – дзейнасць па перадачы з дапамогай моўных і/або немоўных знакаў той або іншай інфармацыі.

Кансанантызм, к о н с о н а н т и з м – сістэма зычных гукаў канкрэтнай мовы (пар. *вакалізм*.)

Кантамінацыі, к о н т о м и н а ц и и - узаемадзеянне моўных адзінак, якія сукранаюцца альбо ў асацыятыўным, альбо ў сінтагматычным радзе, што прыводзіць да іх семантычнага або фармальнага змянення ці ўзнікнення новай адзінкі. Так, у працэсе зносін *дыялог* і *маналог* часта пераплятаюцца, маналог набывае рысы дыялогу, а дыялог уключае ў сябе разгорнутыя выказванні.

Код, к о д – натуральная мова або іншая сістэма знакаў, з дапамогай якой кадзіруецца пэўная інфармацыя (сэнс).

Крос-секцыйны метадабследавання маўлення, к р о с с - с е к ц и о н н ы й м е т о д абследавання рэчы – метада, пры якім супастаўляюцца вынікі маўленчай дзейнасці розных дзяцей аднаго ўзросту (пар. *лангіцюдны метада*).

Лакуна, л а к у н а – факт адсутнасці моўнай адзінкі ў адной сістэме (структуры) пры ўмове наяўнасці аналагічнай адзінкі ў другой сістэме (структуры). **Л.** міжмоўныя, напрыклад, у беларускай мове адносна рускай і наадварот. **Л.** нарматыўнай мовы, што выяўляюцца ў фактах дзіцячага маўлення. **Л.** абсалютныя і адносныя.

Ланцуг гулення, ц е п ь г у л е н и я – паслядоўнасць складападобных элементаў, якія вымаўляе дзіця ў перыяд гулення, характарызуецца вялікай колькасцю элементаў, якія паўтараюцца, дыфузнасцю гукаў, выразнасцю іх фанетычных характарыстык.

Лекікалізацыя, л е к с и к о л и з а ц и я – працэс пераўтварэння некаторага элемента або элементаў у новы ўстойлівы элемент мовы, які функцыянуе ў якасці эквівалента асобнага слова.

Лепет, л е п е т – 1. У шырокім разуменні: вакалізацыя, характэрная для дзіцяці ў першы год-паўтара яго жыцця – да з’яўлення першых слоў; 2. У вузкім разуменні: адна з разнавіднасцей вакалізацый, што ў 7-8,5 месяцаў змяняе *гуленне* і *гуканне* і ўяўляе сабой складападобныя ланцугі кансанантных і вакалічных элементаў, якія ідуць адзін за адным. У 8,5-9,5 месяцаў з’яўляецца мадуляваны **Л.** – склады вымаўляюцца з рознастайнымі інтанацыямі.

Ба-ба, да,да, та, та, та.

У 8,5-9,5 месяцаў з’яўляецца мадуляваны лепет – склады вымаўляюцца з рознастайнымі інтанацыямі.

Лепетны ланцуг, л е п е т н а я ц е п ь – паслядоўнасць складападобных элементаў, што вымаўляюцца дзіцем у перыяд лепета, характарызуецца вялікай колькасцю аднолькавых элементаў, не раздзеленых паўзай. Колькасць гукаў, якія сустракаюцца ў лепетных ланцугах, значна перавышае колькасць фанем роднай мовы.

Лангіцюдны метад даследавання маўлення, л о н г и т ю д н ы й м е т о д абследавання речі – метад, пры якім паслядоўна фіксуецца маўленне дзіцяці на працягу дастаткова доўгага часу (з дапамогай дзённікавых запісаў, магнітафонаў, відэамагнітафонаў).

Найбольш вядомыя айчыныя лангіцюдныя даследаванні дзіцячага маўлення: Гвоздев А.Н. От первых слов до первого класса: Дневник научных наблюдений. – Саратов, 1981; Менчинская Н.А. Психическое развитие ребенка от рождения до 10 лет: Дневник развития дочери. – М., 1996; Салахова А.Д. Развитие звуковой стороны речи ребенка: Дневник матери. – М., 1973; Детская речь. Тексты. Дневники, наблюдения / Сост. С.Н.Цейтлин. – СПб., 1993.

Мадыфікацыя слова, м о д и ф и к а ц и я с л о в а – пераўтварэнне, якому падвяргаецца слова ў нарматыўнай мове. **М.** гукавая падраздзяляецца на выпадковую (нематываваную)

і матываваную (“дзіцячая этымалогія”) **Самкі** замест **санкі**: *Іх трэба зваць самкі. Яны ж самі едуць на снезе з гары.*

М. граматычная (марфалагічная): змяненне рода, тыпу скланення назоўніка і да т.п.

Пыль (муж.р.): *Пыль такой везде!*

М. семантычная – змяненне лексічнага значэння слова.

Мадэль моўная, м о д е л ь я з ы к о в а я – схема, якая служыць стандартам для *дэрывацыі* моўных адзінак.

Маналог, м о н о л о г – разгорнутае выказванне адной асобы. Істотнай характарыстыкай **М.** з’яўляецца выразнасць кампазіцыі, лагічная паслядоўнасць выкладання думак, адвольнасць выбару адэкватных моўных сродкаў для іх выражэння.

Марфема, м о р ф е м а – значная частка слова (корань, прыстаўка, суфікс, канчатак і інш.).

Матываваны, м о т и в и р о в а н н ы й – такі, у якім азначаемае суаднесена з тым, што азначае; **М.** слова – слова, якое мае *ўнутраную форму*.

Маўленне, р е ч ь – паслядоўнасць знакаў мовы, пабудаваная па яе законах і з яе матэрыялу і ў адпаведнасці з патрабаваннямі выражанага канкрэтнага зместу (думак, пачуццяў, настрою, стану волі, жаданняў і г.д.).

Маўленчая дзейнасць, р е ч е в а я д е я т е л ь н о с т ь – дзейнасць чалавека, якая забяспечвае ажыццяўленне камунікацыі на натуральнай мове. Асноўныя кампаненты **М. д.:** гаварэнне і слуханне (пар. *мова*).

Маўленчая (моўная) здольнасць (=моўная кампетэнцыя), р е ч е в а я (я з ы к о в а я) с п о с о б н о с т ь (=языковая компетенция) – функцыянальная сістэма якая фарміруецца ў псіхіцы носьбіта мовы ў працэсе антагенетычнага развіцця. Кампаненты **М.з.:** фанетычны, лексічны, марфалагічны, сінтаксічны, слоўтваральны, тэкставы.

Метатэзіс, м е т а т е з и с – перастапоўка гукаў або складоў ў словах. Механізм **М.** не зусім ясны. Адно і тое ж дзіця можа ў адзін і той жа дзень вымавіць слова і правільна, і з перастапоўкай гукаў або складоў.

ГОФЛІ – гольфы, ЧЫПЯХА – чарапахы, БЕНДЗЯК – бядняк, САРАМУТКА – мясарубка, ЧАВРАК – чарвяк, САБАКА Ў ДУБЦЫ – сабака ў будцы, СВАБДЯ – свадзьба, ТАПИШОК – петушок.

Мінімальная пара, м и н и м а л ь н а я п а р а – два словы або дзве марфемы, якія адрозніваюцца толькі адной фанемай. *Мак – рак, лак – лук, рыс – рысь.*

Увага! Словы тыпу *кот – кіт, воз – вёз* не з’яўляюцца мінімальнымі парамі, паколькі адрозніваюцца дзвюма фанемамі: твёрдымі і мяккімі зычнымі і галоснымі.

Мова, м и н и м а л ь н а я п а р а – сістэма матэрыяльных адзінак, якія служаць зносінам людзей і адлюстроўваюцца ў свядомасці калектыву ў абстракцыі ад канкрэтных думак, пачуццяў, жаданняў (пар. *маўленне*).

Нарашчэнне асновы, н а р а щ и в а н и е о с н о в ы – гук або комплекс гукаў якія дадаюцца да асновы пры формаўтварэнні.

Нарматыўная мова, н о р м а т и в н ы й я з ы к – мова, якой карыстаюцца дарослыя носьбіты літаратурнай мовы.

Норма моўная, н о р м а я з ы к о в а я – сукупнасць традыцыйных, ухваленых грамадствам, рэалізацый моўнай сістэмы (пар. *сістэма моўная*).

“Памылковая этымалогія”, “л о ж н а я э т и м о л о г и я” – факт устанаўлення носьбітам мовы паходжання роднасных адносін паміж словамі, якія не адпавядаюць іх рэальным адносінам.

Пасіўны слоўнік, п а с с и в н ы й с л о в а р ь - словы, якія чалавек разумее, але не ўжывае ў сваім маўленні (пар. *актыўны слоўнік*).

Парафразія вербальная, п а р а ф р а з и я в е р б а л ь н а я – замена аднаго слова іншым пры прадудцыраванні маўлення.

Парафразія літэральная, п а р а ф р а з и я л и т е р а л ь н а я – замена данаго тэка іншым ў складзе слова пры прадудцыраванні маўлення.

Паранімія дзіцячая, п а р о н и м и я д е т с к а я – змяшэнне дзіцем гукавых абалонак двух блізкагучальных слоў, што звязана з асаблівасцямі яго вербальнай памяці.

Маленькі Жэня Г. называў кадушку подушкой; трохгадовая Іра блытала травинку і тропинку, Дзіма С. – комариков с фонариками.

Паронімы, п а р о н и м ы – словы, якія маюць частковае гукавое падабенства пры семантычным адрозненні. П. аднакарэнныя (*калонія* –

калона, кожа, кожура) і рознакарэнныя (*эскалатар – экскаватар, фарш – фарс*).

Пашырэнне значэння слова, р а с ш и р е н и е з н а ч е н и я с л о в а – пашырэнне кола дэнататаў, да якіх адносіцца даны гукакомплекс як наступства неасвоенасці якісьці яго кампанентаў (пар. *звужэнне значэння слова*).

Суп як любая першая страва : *Што сёння на суп?* (9 г.)

Рукаў – частка адзення, якая пакрывае любую канечнасть (не толькі руку):

У меня штаны упали. Один рукав упал, а другой не упал (3 г.).

Птенец как детеныш любого живого существа: *У этого жука скоро будут птенцы.* (4 г.)

Параджэнне маўлення, п о р о ж д е н и е р е ч и – кампанент маўленчай дзейнасці, які забяспечвае стварэнне маўленчай прадукцыі. Гаварэнне – параджэнне вуснага маўлення. Пісьмо – параджэнне пісьмовага маўлення.

Прадуцыраванне маўлення, п р о ц и р о в а н и е р е ч и – адна з састаўляючых маўленчай дзейнасці (пар. *успрыманне маўлення*).

Прасадычная сістэма мовы, п р о с о д и ч е с к а я с и с т е м а я з ы к а – інтанацыя ў сукупнасці з націскам.

Праатазнак, п р о т о з н а к – знак, які ўжываецца дзіцём у перыяд даслоўнай камунікацыі (жэст, вакалізацыя, міміка).

Праатамова, п р о т о я з ы к – сістэма *праатазнакаў*, якія ўжываюцца дзіцём ў перыяд даслоўнай камунікацыі.

Пратаслова (=вакабула), п р о т о с л о в о (=вокабула) – слова, прыдуманас самім дзіцем. Можа быць радыкальным пераўтварэннем нарматыўных слоў. Мае пастаянную гукавую абалонку ў спалучэнні з пастаянным сэнсам.

Андруша К. (0.11) на працягу 3 мес. выкарыстоўваў гукаспалучэнне КЫХ у значэнні адчыні, выключы святло, здымі кофтакку.

Падобныя гукакомплексы ў маўленчай дзейнасці дзіцяці прынята разглядаць у плане пераходнага этапу ад лепета да славеснага маўлення.

Прэсупазіцыя, п р е с у п п о з и ц и я – зыходная інфармацыя, вядомая ўдзельнікам камунікацыі, якая дае магчымасць параджаць выказванні і тэксты.

Прэфікс, п р е ф и к с – тое ж, што прыстаўка.

Псіхалінгвістыка, п с и х о л и н г в и с т и к а – тэорыя маўленчай дзейнасці. **Раздзел лінгвістыкі** ?, які вывучае мову з пункту гледжання механізмаў, што забяспечваюць параджэнне і ўспрыманне маўлення.

Лічыцца, што псіхалінгвістыка як навука зарадзілася ў 1954 г. (гл. брашуру Лаврентьевой)

Рэгулярнасць, р е г у л я р н о с т ь – характарыстыка моўнай адзінкі, пры якой кожнае яе з’яўленне можа быць прадказана.

Рэлятыўныя словы, р е л я т и в н ы е с л о в а – словы, рэальны змест якіх змяняецца ў залежнасці ад змянення кропкі адліку, напрыклад, тэрміны раства.

Рэхалалія, э х о л а л и я – неўсвядомленая імітацыя розных гукаў (пар. *аўтарэхалаія*). Ажыццяўляецца дзіцем ў дамаўленчы перыяд.

Сегментацыя, с е г м е н т а ц и я – дзяленне, якое ажыццяўляецца індывідам у працэсе маўленчай дзейнасці або моўнага аналізу лінейных

моўных адзінак на часткі (сегменты). Памылковая С. – С., якая не адпавядае рэальнаму члянэнню моўных адзінак.

Сістэма моўная, с и с т е м а я з ы к о в а я - 1. Іерархічна ўпарадкаваная сукупнасць моўных адзінак; 2. У процілегласць норме – глыбінны ўзровень моўнага механізма, які вызначае патэнцыяльныя магчымасці ўтварэння і функцыянавання моўных адзінак.

Словатворчасць, с л о в о т в о р ч е с т в о – канструяванне новага слова дзіцем у працэсе маўленчай дзейнасці. Пар. з *мадыфікацый* слова нарматыўнай мовы.

Словы гукапераймальныя (анаматапеі), с л о в а з в у к о п о д р а ж а т е л ь н ы е (ономатопеі) – абазначэнне прадмета або жывой істоты праз гукакомплекс. Адрозніваюцца прастатой гукавога вобліку, даступнасцю для артыкуляцыі ў малодшым узросце, матываванасцю гукавой формы, якая мае зразумелы для дзіцяці “гукаадлюстравальны” характар.

Спонтаннае маўленне, с п о т а н н а я р е ч ь – непадрыхтаванае маўленне, маўленне ў натуральных умовах.

Субстытуцыя гукаў, с у б с т и т у ц и я з в у к о в – замена аднаго гука іншым на ранніх стадыях авалодання мовай як следства недасканаласці артыкулятарных навыкаў або недаразвіцця фанематычнага слыху; С. рэгулярная і С. нерэгулярная.

Суплетывізм словаўтваральны, с у п л е т и в и з м с л о в о о б р а з о в а т е л ь н ы й – адсутнасць фармальнай вывадзімасці адной асновы з іншай пры наяўнасці тыповай семантычнай вывадзімасці (напрыклад, “конь” – “жарабя”).

Суплетывізм формаўтваральны, с у п л е т и в и з м ф о р м о о б р а з о в а т е л ь н ы й - утварэнне формаў аднаго слова ад розных асноў. С. поўны і С. частковы.

Суфіксацыя, с у ф ф и к с а ц и я – спосаб утварэння слова, пры якім да асновы слова дадаецца суфікс.

Лампёнок – *детеныш лампы: Ты будешь лампа, а я твой лампёнок. Ты - лампиха, а я твой лампёнок (4,7)*

Садніца – *тая, хто наведвае дзіцячы сад: --Ты школьніца? Ты ходзішь у школу? – Не, я садніца. Я хаджу ў сад.*

Сэнс, с м ы с л – пазамоўная інфармацыя, якая перадаецца з дапамогай мовы або іншымі спосабамі.

Транспазіцыя, т р а с п о з и ц и я – становічы перанос уменняў і навыкаў маўлення на роднай мове ў маўленне на другой мове (пар. *інтэрферэнцыя*).

Тэкст, т е к с т – паслядоўнасць моўных адзінак, якія перадаюць цэласную і закончаную інфармацыю. Асноўныя ўласцівасці **Т.**: звязнасць і цэльнасць.

Узуальны, у з у а л ь н ы й – той, што маецца ў агульным ужыванні, процілегласць - *аказіанальны*.

Уніфікацыя, у н и ф и к а ц и я – устараненне адрозненняў, якія маюцца, у змяненні слоў. **У.** тыпаў скланення назоўнікаў.

Унутранае маўленне, в н у т р е н н я я р е ч ь – кампанент маўленчага дзеяння, які заключаецца ў семантыка-граматычным структураванні будучага выказвання (пар. *вонкавае маўленне*).

Упадабленне – гл. *асіміляцыя*

Узроўні мовы, у р о в н и я з ы к а – моўныя падсістэмы, якія характарызуюцца структурнай і функцыянальнай аднароднасцю адзінак і правіл іх выкарыстання (фанемны **У.**, марфемны **У.**, лексічны **У.** і г.д.). Адзінкі больш высокіх узроўняў фарміруюцца з адзінак больш нізкіх **У.**

Фанема, ф о н е м а – самая кароткая, недзялімая лінейная адзінка гукавога ладу мовы, якая характарызуецца (у адрозненне ад гука мовы) толькі прыкметамі, што адрозніваюць яе ад іншых фанем.

Фанематычны аналіз, ф о н е м а т и ч е с к и й а н а л и з – аналіз гукавога складу слова або склада, ажыццяўляецца дзіцем пасля спецыяльнага навучання.

Фанематычны слых, ф о н е м а т и ч е с к и й с л у х – кампанент маўленчай здольнасці, які дазваляе ажыццяўляць члянэнне моўнага патоку і атаясамліваць гукі мовы, распазнаваць гучальнае маўленне.

Фанетычнае (анцэнтнае) слова, ф о н е т и ч е с к о е (а к ц е н т н о е) с л о в о – аб'яднанне адным націскам знамянальнага і службовага слова (да сябра, пад ложкам).

Не ведаю, па горадзе, ці ведаеш, да сябра, ад сястры.

Флексія, ф л е к с и я – тое ж, што канчатак.

Элізія складовая, э л и з и я с л о г о в а я – характэрнае для ранніх этапаў засваення мовы скарачэнне складовай структуры многаскладовага слова. Механізм Э.с. вывучаны мала. Скарачэнне звычайна адбываецца за кошт пропуска ненацісканога, рэдуцыраванага, склада.

МЯ – мячык, ДЗІ – ідзі, ДЕВА – дэвочка, КОСІ – котачка, ДАНЫЙ – даганяй, ГАЗІН – магазін.

Ёсць, аднак, выключэнні. Так, слова малако амаль усе дзеці скарачаюць да МАКО.?Часам склад выпадае не поўнасю: дзіця не вымаўляе галоснага, але захоўвае зычны (ПФЕЛЬ – партфель).

З м е с т

Увозіны	3
1. Дзіцячае маўленне як навуковая дысцыпліна – анталінгвістыка	4
2. Гісторыя ўзнікнення і развіцця айчыннай і замежнай анталінгвістыкі	8
3. Асноўныя канцэпцыі асваення дзіцем роднай мовы	16
4. Фактары развіцця маўлення.	
Агульная перыядызацыя маўленчага развіцця	21
5. Даславесны этап развіцця маўлення	25
6. Актыўны рост лексічнага запаса, авалоданне значэннем слова	30
7. Засваенне гукавой асновы маўлення	42
8. Авалоданне марфалогіяй	51
9. Словаўтваральныя інавацыі	57
10. Авалоданне сінтаксісам	61
11. Развіццё камунікатыўных здольнасцей	63
12.. Металінгвістычная дзейнасць дзіцяці	81
13. Асаблівасці руска-беларускага двухмоўя ў дашкольнікаў	89
Літаратура	93
Дадатак. Дзіцячае маўленне. Кароткі тэрміналагічны слоўнік	95